

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ГРЕЦЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ**

ГРЕЦЬКИЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ПРОСТІР

КОЛЕКТИВНА МОНОГРАФІЯ

**За загальною редакцією
Юлії Лабецької**

**Маріуполь
МДУ
2021**

УДК 811.14'06

Науковий редактор: кандидат філологічних наук, доцент, в.о. завідувача кафедри грецької філології та перекладу Маріупольського державного університету Юлія Лабецька.

*Рекомендовано до друку Вченою радою Маріупольського державного університету.
Протокол №6 від 02 грудня 2021 р.*

Редагування грецького тексту: Параскеві Калцуні.

Рецензенти:

Голубовська І.О., доктор філологічних наук, професор
(Київський національний університет імені Тараса Шевченка);
Любченко Т.В., кандидат філологічних наук, доцент
(Київський національний лінгвістичний університет)

Г 80 Грецький лінгвокультурний простір : кол. монографія / За
заг. ред. Ю. Лабецької. Маріуполь : МДУ, 2021. 372 с.

Монографія.

ISBN

© Колектив авторів, 2021

© МДУ, 2021

3.2 ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КУЛЬТУРНИХ КОНЦЕПТІВ СВОБОДА / ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ТА БАТЬКІВЩИНА / ΠΑΤΡΙΔΑ У НАЦІОНАЛЬНО-МАРКОВАНІЙ ЛЕКСИЦІ НОВОГРЕЦЬКОЇ МОВИ

Дослідження в галузі лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики, активізація інтересу до проблем «мова та культура», «мова та мислення», розширення етнолінгвістичних та когнітивних спостережень в сучасній науці про мову, розвиток психолінгвістичних досліджень в галузі співвідношення національної мови та національної свідомості – все це призвело до підвищення уваги дослідників до проблеми «національна мова та національна мовна картина світу». При вивченні культури крізь призму мови, людини в культурі і в мові досліджуються базові концепти культури, опорні точки менталітету народу, які в значній мірі визначає предметно-смісловий зміст мовної картини світу цього народу.

Серед основних підходів до розуміння поняття «концепт» у сучасному мовознавстві виокремлюються три основні підходи: 1) прихильники *лінгвістичного підходу* (В. М. Телія, Д. С. Лихачов) називають концептом значення слова разом з його конотативними відтінками; 2) у *когнітології* (З. Д. Попов, Й. А. Стернін) концепт – це ментальне явище, одиниця пам'яті, ментального лексикону; 3) *культурологічний підхід* (Ю. С. Степанов, З. К. Сабітова) відрізняється від інших тим, що при вивченні концепту особлива увага приділяється саме культурній інформації яку він транслює, концепт вважається базовою одиницею культури, її головним осередком. Дослідимо специфіку репрезентації концептів Батьківщина та Свобода у національно-маркованій лексиці новогрецької мови на матеріалі грецьких мас-медійних текстів політичної, економічної, спортивної, культурно-мистецької тематики друкованих та інтернет-видань, серед яких «Ελευθεροτυπία», «Τα Νέα», «Καθημερινή», «Έθνος», «Το Βήμα», «Ελεύθερος Τύπος», «Το Βήμα της Κυριακής» та інші за період 2013-2018 роки.

Концепт (лат. *conceptus* – думка, поняття) – 1) у когнітивній лінгвістиці та психології – одиниця ментальності, свідомості, пам'яті, якою оперує людина процесі мислення і за допомогою якої здійснюється, зберігається та відображається зміст досвіду і знань [29, с. 70]; 2) у лінгвокультурології – одиниця, яка виражає етнонаціональну специфіку і вербалізується в словах, фразеологізмах та інших мовних засобах [29, с. 70]. В нашому дослідженні ми будемо дотримуватись лінгвокультурного підходу до визначення поняття концепту, тобто будемо вважати концептом базову одиницю культури.

Ю. С. Степанов стверджує, що «в структуру концепта входить все те, що робить його фактом культури – вихідна форма (етимологія), стисла до основних ознак змісту історія; сучасні асоціації; оцінки тощо» [44, с. 41].

Концепти як одиниці етнокультурної інформації відображають світ національного світосприйняття предметів і понять, позначених мовою. На думку Д. С. Лихачова, вони виникають в свідомості людини не тільки як натяк на можливе значення, а і як відгук на мовний досвід людини в цілому – поетичний, прозаїчний, науковий, соціальний, історичний [25].

Кожна культура має свої ключові концепти. За визначенням В. А. Маслової, *ключові концепти культури* – базові одиниці картини світу, які зумовлені культурою, та мають велику значущість як для окремої мовної особистості, так і для лінгвокультурного суспільства в цілому [31, с. 49].

Слід зазначити, що ключові концепти культури займають важливе місце у колективній мовній свідомості, тому їх дослідження вважається надзвичайно актуальною проблемою, адже вони є опорними точками менталітету народу, які в значній мірі визначає предметно-смісловий зміст мовної картини світу цього народу [43, с. 187].

Ю. С. Степанов називає константами культури концепти, які характеризуються своєю стійкістю та постійністю в культурі, вони є «згустками національно-культурних сенсів», «комірки культури в ментальному світі людини» [44, с. 41].

Ключові слова фіксують, формують та осмислюють базисні концепти світосприйняття людини, які мають велику стійкість в культурі. Історична стійкість ключових слів культури є наслідком високої стабільності самої картини світу людини, яка сприймається її носіями як онтологічна реальність [43, с. 187].

Дослідження ключових культурних концептів допомагає виявити особливості національного світосприйняття, характеру, культури, історії народу. Для визначення базових, ключових одиниць в тій чи іншій лінгвокультурі потрібно встановити базові категорії національної культури.

До національно-специфічних належать предмети, поняття, пов'язані з територією мешкання людини, з особливостями комунікації (комунікативна поведінка), з одягом (національний одяг), з харчуванням (національна кухня), з життєвими цінностями та нормами, віруваннями, зі способами пізнання навколишньої дійсності, традиціями тощо [43, с. 188].

Оскільки більшість лексичних одиниць у яких висловлюється базові категорії культури народу (ключові поняття мови-культури) належать до національно-маркованої лексики, ми вважаємо доцільним виявлення базових концептів грецької культури саме в національно-маркованій лексиці. Таким чином дослідження базових концептів культури допоможе визначити особливості культури Греції, ментальності греків.

Концепт СВОБОДА / ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ. Свобода є однією з найважливіших життєвих цінностей, яка визначає особливості світосприйняття та поведінку греків. В свідомості греків розуміння свободи трансформувалося від античної свободи людини в полісі до усвідомлення необхідності свободи та рівних прав для всіх в сучасній політичній інтерпретації свободи.

Концепт СВОБОДА / ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ в грецькій мовній картині світу вербалізується перш за все словом-ім'ям *η ελευθερία*. За даними тлумачного словника Бабініотіса іменник *η ελευθερία* має чотири значення [70, σ. 585]. Його основне значення: можливість самостійної та необмеженої дії згідно із побажаннями (будь-кого), відсутність утисків та пригнічення. В цьому значенні іменник *η ελευθερία* має антоніми несвобода *η ανελευθερία*, залежність *η εξάρτηση*, зобов'язання *η δέσμευση*.

Інше його значення – будь-яке право, котре пов'язане із свободою: *ελευθερία του λόγου* свобода слова, *ελευθερία του Τύπου* свобода преси.

Спеціальне значення іменника *η ελευθερία* – відсутність іноземної окупації, національна або політична свобода. У цьому значенні іменник має антонім рабство *η σκλαβιά*. Треба зауважити, що для грецької нації, яка 400 років виборювала свою незалежність від Османської імперії свобода в цьому розумінні має дуже велику цінність. Відоме гасло Грецької революції 1821 року *Ελευθερία ή θάνατος*, яке стало символом рішучості народу Греції у боротьбі проти пригнічення та тиранії, увійшло до складу лексико-культурних палімпсестів: «*Ψωμί, παιδεία, ελευθερία*» (буквально хліб, освіта, свобода), «*Ελευθερία ή ... ψωμί*» (буквально свобода або хліб).

У значенні відсутність перешкод, легкість іменник *η ελευθερία* має синонім *η άνεση* – спокій, затишок. Також у цьому значенні він стає частиною фразеологізму *καλή λευτεριά!* (побажання легких пологів для жінки). Наприклад: *Στον 27χρονο ρομαντικό αρχιτέκτονα, «ο οποίος στα καλά καθούμενα του ευχόντουσαν μεταξύ τους το Χριστός Ανέστη και καλή λευτεριά!!».*

Слід зазначити, що національно-маркована лексика, яка вербалізує концепт СВОБОДА / ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ у грецькому мас-медійному дискурсі є вельми різноманітною. Окрім фразеологізмів та лексико-культурних палімпсестів, до складу яких увійшла лексема *η ελευθερία*, трапляється багато ономастичних одиниць, серед яких антропоніми (власні імена та прізвища): *Ελευθερία, Ελευθέριος, Ελευθεριάδης, Ελευθερόπουλος, Ελευθερίου*, а також хремадоніми:

«*Ελεύθεροι πολιορκημένοι*» – «Вільні в облозі»:

«*Μεσολόγγι: «Οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι» – Απόψε η συναυλία του Γιάννη Μαρκόπουλου»;*

«*Ελευθερία του Τύπου*» – «Елефтерія ту Типу (Свобода преси)»:

Η «Ελευθερία του Τύπου» θα εκδίδει από εδώ και στο εξής έξι φύλλα την εβδομάδα, από Τρίτη έως και Κυριακή;

«*Ελεύθερη Ώρα*» – «Елефтері ора (Вільний час)»:

Η «Ελεύθερη Ώρα» έχει όλες τις απαντήσεις σε ερωτήσεις που κανείς δεν ρωτάει;

«*Ελεύθερος Τύπος*» – «Елефтерос Типос (Вільна преса)»:

Παρά ταύτα, και σύμφωνα με αδιάσειστα ντοκουμέντα που αποκάλυψε ο Ελεύθερος Τύπος της Κυριακής, το ΕΤΕΑΕΠ πλήρωσε ...;

«*Ελεύθεροτυπία*» – «Елефтеротипія (Вільна преса)»:

Το lock-out στην «Ελευθεροτυπία» та інші.

Асоціативний ряд слів, які сполучуються з іменником-репрезентантом концепту СВОБОДА / ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ *η ελευθερία* складається з іменників: свобода думки ~ *σκέψεις*, свобода висловлювання ~ *έκφρασης*, свобода преси ~ *του Τύπου*, свобода особистості ~ *του ατόμου*, свобода слова ~ *του λόγου*; прикметників: особиста свобода *προσωπική* ~, духовна свобода *πνευματική* ~ політична свобода *πολιτική* ~, громадянська свобода *αστική* ~.

Таким чином, достатньо велика вживаність різних видів національно-маркованої лексики з компонентом *η ελευθερία*, які ословлюють концепт СВОБОДА / ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ у грецькому мас-медійному дискурсі дає нам

можливість зробити висновок про те, що однією з особливостей менталітету грецького народу є надзвичайна незламність та волелюбність.

Концепт БАТЬКІВЩИНА / ПАТРІДА. Концепт БАТЬКІВЩИНА / ПАТРІДА є одним з базових концептів культури, який існує в будь-якій етнічній культурі та є універсальним (Вежбицька, Телія, Тер-Мінасова). Він займає важливе місце в масовій свідомості грецького народу.

Ядро концепту становить слово-ім'я *η πατρίδα* батьківщина. У тлумачному словнику Бабініотіса фігурують 6 значень цієї лексеми [70, с. 1358]. Основне значення лексеми *η πατρίδα* батьківщина – країна або місце походження або народження. У цьому значенні іменник має синонім *η γενέτειρα* вітчизна, місце народження та стає центром декількох словосполучень: *ιδιαιτέρη* ~ (буквально особиста вітчизна – місце народження або походження кого-небудь), *χαμένες* ~ (буквально втрачена вітчизна – райони, у яких в минулому розквітав еллінізм та які зараз належать іншим державам або втратили своє грецьке населення), *δεύτερη* ~ (друга вітчизна – місце, де хто-небудь провів більше частину свого життя).

У значенні місце або країна проживання, у якій людина сформувалася як особистість іменник *η πατρίδα* (в архаїзованій формі *πατρίς*) увійшла до складу фразеологізму *όπου γης και πατρίς* (буквально де земля, там і вітчизна, що означає – де людина мешкає, там її вітчизна).

Асоціативний ряд слів, які сполучуються з іменником *η πατρίδα* у його загальному значенні – все, що об'єднує членів одного етносу, рідна земля та спадщина, а також самі члени етнічної спільноти, має такий вигляд: *πολέμησαν για την* ~ боролися за батьківщину, *ο υπέρ πατρίδος αγών* боротьба за батьківщину. У цьому значенні слово-ім'я концепту БАТЬКІВЩИНА / ПАТРІДА, іменник *η πατρίδα*, стає частиною лексичного палімпсесту *Πατρίς, θρησκεία, στρατός και μαλακία...* (буквально вітчизна, релігія, армія та дурачі), який є видозміненим перифразом слогану грецьких консервативних партій, котрий маніфестує основні цінності суспільства *Πατρίς, θρησκεία, οικογένεια* (Вітчизна, релігія, сім'я) та який вважається фразеологічним зворотом [70, с. 1358].

За тлумаченням Бабініотіса іменник *η πατρίδα* має 2 переносних значення: 1) сукупність мешканців країни, її народ; 2) простонародне звернення до особи, яка є родом з тієї ж країн або міста (синонім *ο συμπατριώτης* співвітчизник).

У значенні місце зародження або виникнення чого-небудь, лексема, яка аналізується, має синоніми *η κοιτίδα, το λίκνο* колыска.

Лексема *η πατρίδα* (давньогрецьк. *πατρίς*) походить від давньогрецького іменника *ο πατήρ (ο πατέρας)* батько. Це дає нам підстави стверджувати, що у грецькій свідомості батьківщина асоціюється з батьком, родиною в цілому.

Аналіз словникових дефініцій доводить, що у змістовій структурі концепту БАТЬКІВЩИНА / ПАТРІДА виокремлюються компоненти, які характеризують його цінність для носіїв грецької культури: 1) батьківщина – рідний край, рідна земля; 2) батьківщина – місце народження, місце де мешкає родина людини; 3) батьківщина – місце виникнення чого-небудь.

Отже, в грецькій свідомості з батьківщиною асоціюються не тільки місцевість де народилась та мешкає людина, а і його родина, природа тощо. Такі

понятійні компоненти як природа, родина, національна спадщина складають периферію концепту.

У грецькому мас-медійному дискурсі концепт БАТЬКІВЩИНА / ПАТΡΙΔΑ вербалізується не тільки лексемою *η πατρίδα*, але й лексемами *η Ελλάδα*, *ο Έλληνας*, *ελληνικός*, а також лексемами, які називають природний світ, родинні цінності, грецькі свята, звичаї та національні традиції. Любов та повага до всього грецького, починаючи від мови та алфавіту та закінчуючи традиціями та славетною історією країни простежується в національно-маркованих одиницях, які репрезентують концепт, серед яких такі:

- ономастична лексика, зокрема топоніми, які відображають особливості природного світу Греції: *Φτέρη* (новогр. η φτέρη – папороть), *Κάτω Ζάλογγο* (новогр. κάτω – низ, нижній, το ζάλογγο – ліс), *Ράχες* (новогр. η ράχη – спина, хребет), *Πενταδάχτυλος* (новогр. πεντε δάχτυλα – п'ять пальців), *Καραβοστάσι* (новогр. το καράβι – корабель, η στάση – зупинка), хремотоніми: «*Ελλάς*» – «Еллада» та «*Δέλτα*» – «Дельта» (назви грецьких підприємств харчової промисловості), «*Άλφα και Ωμέγα*» – «Альфа та Омега» (назва книжкової крамниці в Афінах), «*Ελληνική*» – «Грецька» (щомісячна афінська газета), «*Πατρίς*» – Батьківщина (назва грецької газети), «*Ελληνικό Αίμα*» – «Грецька кров» (грецька газета періоду 1941 – 1944 р.) та ін.;

- етнографічні реалії, зокрема назви свят, звичаїв та ритуалів, народних танців, пісень тощо: *το έθιμο Μπότηδες* – традиційний звичай мешканців о. Корфу під час святкування Великодня (кидання з балконів великих посудин з водою, прикрашених червоними стрічками на честь нового врожаю); *οι κουφέτες* – кувети (весільні цукерки з мигдалем), *το έθιμο της Μπάμπως* – звичай вшанування бабусь 8го січня кожного року; *το έθιμο του οβελία* – традиція жарити ягня на вертелі у Великдень;

- фразеологічні одиниці:

Ελλάς το μεγαλείο σου! Άνεργος με εισόδημα 0,24 ευρώ πρέπει να ... (*Ελλάς το μεγαλείο σου* – іронічний вислів про негативні явища грецького суспільства);

Ο υπεύθυνος Τύπου του κομματικού οργάνου Μιχάλης Καρτερός μιλώντας στην εκπομπή «Με το ΝΙ και με το ΣΙΓΜΑ» της ΕΡΤ Σερρών είπε ... (*είπε με το νι και με το σίγμα* – від А до Я все мені розповів (використання літер грецького алфавіту ν – «ні» та σ – «сігми»)),

Το άλφα και το ωμέγα είναι να κάνεις το κάτι παραπάνω, ώστε να προηγηθείς της σκέψης του αντιπάλου. Άλφα και Ωμέγα (від альфи до омеги) – інший приклад вживання літер грецького алфавіту. Використання першої та останньої літер алфавіта у фразеологізмі, як і їх еквівалентів «перший та останній», «початок та кінець», для позначення чого-небудь абсолютного або цілого походить від античної традиції. У грецькій філософії ця формула передавала вічність вищого початку. Афінянин в «Законах» Платона свідчить: «Бог, згідно з давньою оповіддю, тримає початок, кінець і середину всього сущого».

Ένα ταπεινό μονόστηλο, στην «Καθημερινή» της 9ης Νοεμβρίου που ψηφίστηκαν κυριολεκτικά «στην τούρλα του Σαββάτου», δηλαδή την ... (*στην τούρλα του Σαββάτου* – в останню мить) тощо.

Таким чином, проаналізувавши концепт БАТЬКІВЩИНА / ПАТΡΙΔΑ, який репрезентовано у національно-маркованих лексичних одиницях мас-медійного дискурсу новогрецької мови, можемо зробити висновок, що греки – дуже патріотична нація, а дані концепти є одними з основних культурних, ментальних, мовних констант, які становлять грецьку картину світу.